

**BOSHLANG'ICH TA'LIMDA RAQAM VA SONLARNI O'RGATISHDA
BOLALAR O'YIN FOLKLORIDAN FOYDALANISH METODIKASI****МЕТОДИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДЕТСКОГО ИГРОВОГО ФОЛЬКЛОРА
ПРИ ОБУЧЕНИИ ЦИФРАМ И ЧИСЛАМ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ****METHODS FOR USING CHILDREN'S FOLK GAMES TO TEACH NUMBERS
AND COUNTING IN PRIMARY EDUCATION****G.K.Raximova¹***1.-O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti, Samarqand, O'zbekiston*

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinf o'quchilariga raqam va sonlarni o'rgatishda qo'llaniladigan metodlar, bunda folklor namunalarining ahamiyati haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: bolalar qo'shig'i, tez aytish, topishmoq, maqol.

Аннотация. В статье говорится о методах, используемых при обучении цифр и цифр учащимся начальных классов, а также о значении фольклорных примеров

Ключевые слова: детская песня, скоговорки, загадки, пословицы

Abstract. The article talks about the methods used in teaching numbers and numbers to elementary school students, and the importance of folklore examples.

Keywords: children's, tongue twisters, riddles, proverbs

Kirish. Bugungi kunda davlatimiz tomonidan farzandalarimizni barkamol etib tarbiyalash borasida qator ishlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, maktabgacha va boshlang'ich sinflardagi ta'limga bo'lgan e'tibor davlat siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishi darajasiga ko'tarildi. O'zbekiston Respublikasining prezident Sh.Mirziyoyevning 2020-yil 7-mayda "Matematika sohasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori[1.] qabul qilindi.

Ushbu qarordan kelib chiqib, matematikani boshqa fanlarning asosi sifatida muhimligini hisobga olgan holda bolalarga juda kichik yoshidan boshlab o'rgatish lozim ekanligi maqsadga muvofiq keladi deb o'ylaymiz. Chunki, ilmiy kuzatish va tadqiqotlarda inson o'z hayoti davomida oladigan barcha ma'lumotning yetmish foizini besh yoshgacha bo'lgan davrda olib ulgurishi keltirilgan. Darhaqiqat, bu davrda inson bolasi o'zligini anglay boshlaydi, ota-ona, oila, mahalla, Vatanga mehri uyg'onadi.

Tadqiq va talqin. Xuddi shu davrda bolalarga raqam va sonlarni o'rgatishda bolalarning o'yin jarayonida va o'yindan tashqari vaqtda aytiladigan bolalar qo'shiqlari juda katta yordam beradi. Bolalar o'yinlar orqali ham harakatda bo'lishadi, ham qo'shiqlarni yod olishadi, ham qo'shiqlar matnidagi sonlarni bilib olishadi. Bu esa bolalarning raqamlarni to'g'ri, ketma-ketlikda sanashiga yordam beradi. Bolalar o'yinlarida aytiladigan qo'shiqlar o'yinlar xilma-xilligi bilan chambarchas bog'langan. Bolalar o'yin folklorining "sanamalar", "yashinmachoq", "quvlashmachoq", "chorlamalar" kabi ko'plab turlari[2.37.] mavjud. Ayniqsa, "sanamalar" aytilganda so'z yoki bo'g'in – sanoqlar yordamida o'yin shartini bajaruvchi bola aniqlanadi. Masalan:

Laylak keldi,

Tuxum qo'ydi.

G.K.Raximova
O'zbekiston-
Finlandiya
pedagogika instituti
dotsenti

rahimovagulbahor17@gmail.com

Nechta?

Beshta.

Bir, ikki, uch, to'rt, besh.

“Yashinmachoq” o'yinida sanama oxirida qolgan bola ko'zini yumib belgilangan sonni sanaguncha yashiringan bolalarni izlab topishi, “quvlashmachoq” o'yinida esa qochgan bolalarni quvalab ushlashi kerak bo'ladi:

Akam ko'chaga chiqdi,

Aravasi buzildi.

Uni to'g'rilash uchun,

Beshta mix kerak bo'ldi.

Bir, ikki, uch, to'rt, besh

Soli dalaga chiqdi,

Aravasi buzildi.

Unga nechta mix kerak?

Bir sanab ko'raylik-chi: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Yumalab ketdi.

“Sanamalar”da odatda to'g'ridan-to'g'ri sanoq sonlarining tartibi keltirilmaydi, balki sonlar chalkashtirilib beriladi. Bu esa bolalarning zehni charxlab, sonlar ketma-ketligini unutmasligiga turtki bo'ladi:

Bir, ikki, o'n olti,

O'n olti deb kim aytdi.

Shahrini bermagan qiz,

O'yindan chiqib ketdi.

Ushbu qo'shiqlarni o'qib, aslida, bizning ajdodlarimiz haqiqiy matematik muallimlar bo'lishganligini e'tirof etmaslikning iloji yo'q. “Qotib qolish” o'yini shartiga ko'ra, she'rlardan biri aytib bo'lingandan keyin bolalar haykaldek qotib qolishlari lozim bo'ladi, bolalardan kim birinchi qimirlasa, o'sha o'yindan chiqadi. She'rdagi sanalayotgan sanoq bolalarning o'zlari bo'lishadi. Shuning uchun ham ularning xarakteriga moslab matndagi raqamlar aytiladi:

Biz, biz, biz,

O'ttiz ikki qiz.

Har birimiz har yoqda,

Qotib qolamiz.

Bir yomon, ikki yomon,

Uch yomon, to'rt yaxshi,

Besh a'lo, olti oltovlon,

Etti-yetovlon, sakkiz-sakrovchi,

To'qqiz to'quvchi, O'n haykal,

Qimirlagan kal.[3.43-46]

Maktab yoshida esa bolalarning kitobga, san'atga, ilmga, bo'lgan qiziqishi shakllanadi. Bu yoshda tez aytish, topishmoq hamda maqol kabi kichik adabiy janrlarning roli juda muhimdir. Ushbu janrlar orqali bolaning matematik tafakkurini shakllantirish mumkin.

Tez aytishlar ma'lum so'zni, so'z birikmasini yoki tovushni to'g'ri talaffuz qilishga, uni boshqa tovushlardan farqlashga, nutqini o'stirishga, o'qish sur'atini

oshirishga, shu bilan birgalikda ko'p raqamli sonlarni xotirada mustahkamlashga o'rgatuvchi janr hisoblanadi. Qadimgi qoidalarga binoan tez aytishni bir nafas olish bilan aytish talab qilingan. Masalan:

1.Tangritog' tog'ining tagida Tursunboyning traktori tirillab turibdi. 2.Tursunboyning tirillab turgan traktorining tagidan 9999 ta tulki terisini topdim. 3.Tursunboyning tirillab turgan traktorining tagidan topilgan 9999 ta tulki terisidan 9999 ta telpak tiktirdim.
4.Tulki terisidan tikilgan 9999 ta telpakning tepasiga 9999 ta tumor tiktirdim.
5.Tangritog' tog'ining tagida Tursunboyning tirillab turgan traktorining tagidan topilgan 9999 ta tulki terisidan tiktirilgan, tepasiga 9999 ta tumor taqilgan telpaklarni Toshkentdagi Toshmat tog'amga to'yonaga topshirdim. Ushbu tez aytishlarning mazmuni bir-biri bilan bog'liq holda bo'lganligi bois, hammasini birdan ham aytish mumkin.[4.27.] Bu esa bolalarning zehninga qarab talab qilinadi.

Topishmoqlar narsa yoki hodisalarning ataylab yashirilgan belgisi, shakli, xatti-harakati, holati va vazifasini boshqa narsa yoki hodisalarga qiyoslash asosida topishga asoslangan she'riy yoki nasriy tuzilishdagi savol va topshiriqlardir. Topishmoqlar xalq turmushi bilan chambarchas bog'liq holda yaratiladi. Ularning zaminida kishilarning qadimiy e'tiqod va tasavvurlari, olamni bilish va idrok etishga bo'lgan intilishlari yotadi. Topishmoqlar ham bevosita sonlarni qamrab oladi, masalan:

Usti tosh, osti tosh,
To'rt oyoqli bitta bosh (toshbaqa).
Beli bog'liq pichoqlar,
Bir-birini quchoqlar (qaychi)

Ammo masalaning og'irligi shundaki, ba'zi topishmoqlarda bayon qilingan ta'rifdan foydalanib qanday yo'nalishda mulohaza yuritish lozimligini aniqlash oson bo'lmaydi. Bu esa bolalarning sanoq bilan bog'liq bilimlarini tabiat va hayvonot olami bilan uyg'unlikda mustahkamlashga yordam beradi: Bir yarim quyon, Uch tulki, To'qqiz sigir, Besh echki, O'n ikki tuya, O'n yilgi. Bu topishmoqda odamning xayolini raqamlar egallaydi. Bolalar nega quyon bir yarim yoki tuya o'n ikki bo'lishi kerak, deb o'ylaydi. Keyin raqamlarni qo'shib biror natijaga erishmoqchi bo'lishadi. Aslini olganda esa, muammo oyni aniqlash bilan yechiladi. Ya'ni quyon bir yarim, tulki uch, sigir to'qqiz, echki besh, tuya o'n ikki, yilgi o'n oyda tug'adi. Agar bolalar chorva, mol boqishda otalariga ko'maklashgan bo'lsa yoki hayvonot dunyosidan ertaklar orqali xabardor bo'lsa, topishmoqni topishi osonroq kechadi. Juda bo'lmaganda qayd qilingan hayvonlarning necha oyda tug'ishini bilib olishadi.

Maqol turmush tajribalari zaminida tug'ilgan va xalq donoligini ifodalagan qisqa, ko'pincha she'riy shakldagi hikmatli so'zlar, chuqur ma'noli iboralaridir. Maqollar xilma-xil mavzularda bo'lishiga qaramay ularning ma'nolarini anglashda, albatta, sonlar ishtirok etadi. Bu esa bolalarning badiiy tafakkurini boyitishi bilan birgalikda sonlarni esga olishlari va takrorlashlariga xizmat qiladi, masalan:

Bilagi zo'r birni yiqar,
Bilimi zo'r mingni.
Yetti o'lchab, bir kes.
Bir yigitga qirq hunar ham oz.

Metodologik va ilmiy adabiyotlar tahlili

Og‘zaki so‘z san‘ati “folklor” yoki “xalq og‘zaki poetik ijodi” (“xalq poetik ijodi”, “xalq og‘zaki ijodi”) terminlari bilan ifodalanadi. “Folklor” termini birinchi marta XIX asr tadqiqotchisi Vil‘yam Toms tomonidan 1846-yilda qo‘llangan bo‘lib, u ikki so‘zdan iborat: “fol’k” (folk) – xalq, “lor” (lore) – bilim, donolik, donishmandlik, ya’ni “xalq bilimi”, “xalq donoligi”, “xalq donishmandligi” demakdir. “Folklor” – xalqaro termin.

O‘zbek folklorshunosligiga “folklor”, “o‘zbek folklori” terminlarini birinchi marta Hodi Zarif kiritdi (1932, 1935). U oliy o‘quv yurtlari uchun tuzilgan birinchi xrestomatiya kitoblarini “O‘zbek folklori” deb atadi (1939, 1941). Ungacha “El adabiyoti”, “Og‘zaki adabiyot”, “O‘zbeklarda og‘zaki adabiyot” kabi atamalar ishlatilar edi. Bu atamalar sohani aniq ifodalamasligi tufayli iste’moldan chiqib ketdi va hozirgi kunda “O‘zbek folklori”, “O‘zbek xalq og‘zaki poetik ijodi” terminlari fanda mustahkam o‘rnashib qoldi.

Xulosa. Milliy mustaqillik xalqimizning o‘z bobolari zakovati tufayli yaratilgan ulkan madaniy merosga bo‘lgan munosabatini tubdan yangilab, ajdodlarimiz tarixi, madaniyati, ma’naviy qadriyatlarini tizimini keng ko‘lamda targ‘ib etishning misli ko‘rilmagan imkoniyatlarini ochib berdi. Istiqloq sharofati bilan dunyoqarashimizda, ongimizda ro‘y bergan yangilanish, ruhiy poklanish va ma’naviy tiklanish jarayoni folklor san‘atining taraqqiyotida ham yaqqol aks etmoqda. Zero, folklor san‘ati an‘analari “mustaqil dunyoqarashga ega, ajdodlarimizning bebaho merosi va zamonaviy tafakkurga tayanib yashaydigan barkamol shaxs - komil insonni tarbiyalash”dek ulug‘vor maqsadlarga xizmat qiladi.

Ko‘rib o‘tganimiz xalq og‘zaki ijodi bolalarning bugungi kunda dunyoni egallab olayotgan raqamli iqtisodiyotni o‘rganishlarida dastlabki qadam bo‘lib, ularni ma’nan sog‘lom va har tomonlama kamol topib shakllanishini ta’minlaydi. Bir so‘z bilan aytganda, ularning umr davomida oladigan bilimlariga zamin hozirlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1 O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4708-son “Matematika sohasidagi ta’lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaror. –Toshkent sh. 2020-yil 7-may
2. Safarov O. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi. –T.: “Musiqqa”, 2010.
3. Musurmanov E. Bolalar folklori. Uslubiy qo‘llanma. – Samarqand: “SamDU”, 2018. – 43-46-b.
4. Raximova G. Ona tili va adabiyot (Bolalar adabiyoti). O‘quv qo‘llanma. Samarqand, 2022. – 308 b.
5. www.pedagog.uz
6. www.edu.Uz